

УЧАСТЬ ШЛЯХЕТНОГО СТАНУ В СПРАВІ БЛАГОДІЙНОСТІ В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

На підставі системного аналізу матеріалів земського діловодства висвітлюються форми та напрями благодійної діяльності шляхетного стану Херсонської губернії, з'ясовується внесок дворян у підтримку місцевих навчальних, медичних та соціальних закладів, визначається їх роль у сприянні функціонуванню земських установ регіону. Займаючи керівні позиції у земських установах Херсонської губернії, дворянство краю приділяло істотну увагу вирішенню місцевих проблем. Доводиться теза про наявність чималої кількості відомостей про діяльність херсонського дворянства у площині благодійності.

Ключові слова: земські збори, Херсонська губернія, Ананьївський повіт, дворяни, пожертвування, піклувальник.

На сучасному етапі все більшої актуальності набувають історичні дослідження регіональної проблематики. У розмаїтті джерельних ресурсів для їх написання важливе місце займають документальні комплекси земських установ.

Аналіз історіографії доводить, що дослідники при вивченні питань земського самоврядування, економічного, соціального, культурного аспектів розвитку регіонів використовують діловодну земську документацію як одне з основних джерел. А. Харісова у своїй роботі характеризує особливості процесу підготовки та опублікування журналів земських зборів [1]. Автор доводить, що інформативна репрезентативність історичного джерела забезпечується формою діловодного документа, виданням журналів і доступом до них населення. У працях М. Угрюмової розкриваються основні етапи формування земських архівів Російської імперії, провідні напрями їхньої діяльності в другій половині XIX – на початку XX ст. [2, 3].

У науковій розвідці О. Макієнко висвітлюється походження різноманітних видів земської протокольної документації, досліджується специфіка їх застосування в діловодстві [4]. У висновку наголошується, що користуючись джерельною інформацією задокументованих у протокольних матеріалах рішень, доцільно пам'ятати про їхній номінальний характер, адже нерідко ухвали земських зібрань і управ не вдавалося реалізувати на практиці.

Д. Ніколаєв, І. Хвостова через аналіз законодавчо-нормативних, діловодних, статистичних матеріалів пореформеного періоду виявляють найважливіші складові просвітницької політики органів місцевого самоврядування Нижегородської губернії [5]. Окрему увагу дослідники приділяють вивченню постанов земських установ. Р. Мустафін займається розробкою питань організації роботи повітових земських зборів та їхніх структурних складових на прикладі Нижегородської губернії [6, 7]. Науковець резюмує, що, незважаючи на прагнення уряду забезпечити провідну роль поміщиків у земській системі, ті виявилися досить пасивними, тому основна земська діяльність у повітах Нижегородської губернії здійснювалася під керівництвом невеликого кола гласних із числа купців, промисловців та обуржуазнених поміщиків.

Особливості процесу реалізації адміністративного нагляду за земськими органами самоврядування на основі документації земських зборів Московської губернії досліджуються П. Галкіним [8]. Внесок земських організацій Удмуртії в розвиток означеного регіону в пореформений період визначає М. Шмикова [9]. Джерельну основу її роботи складають журнали повітових земських зборів В'ятської губернії. Однак, незважаючи на масив існуючої наукової літератури, основні напрями і форми благодійності нобілітету в Херсонській губернії Російської імперії залишаються недостатньо вивченими. Отже, метою статті є розкриття діяльності аристократів Ананьївського повіту в площині благодійності, визначення їхнього внеску в оптимізацію освітньої та медико-соціальної сфер Херсонської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. через аналіз діловодної документації повітових земських установ.

Опубліковані матеріали діловодства повітових та губернської земських установ Херсонської губернії представлені журналами, протоколами і постановами земських зборів, звітами та доповідями земських управ. Стан і повнота цього виду джерел щодо кожного з повітів Херсонської губернії різняться. Тираж видань був невеликим і тому не всі з опублікованих матеріалів збереглися до нинішнього часу. Проведений аналіз наявних видань Ананьївського повіту дозволяє стверджувати, що вони містять неабияку кількість даних щодо благодійної діяльності представників шляхетного стану.

У своїй статті автор ставить за мету на основі системного аналізу матеріалів земського діловодства висвітлити форми та напрями благодійної діяльності шляхетного стану Херсонської губернії.

Одним з основних напрямків дворянської благодійної херсонських дворян було їх сприяння поширенню освіти в губернії. Зокрема, в 1875 р. А. Чернолуцька збудувала школу в с. Ульянівка Ананьївського повіту. Крім того, дворянка пожертвувала на її потреби 1 тис. руб. [10, с. 50]. Капітан-лейтенант К. Шишкін у 1891 р. подарував Ананьївському земству будівлю та ½ дес. землі в с. Доманівка для відкриття школи [11, с. 9]. А коли в 1911 р. виникла необхідність у розширенні шкільного приміщення, К. Шишкін офірував для будівництва 75 куб. саж. каменю [12, с. 96].

П. Казаринов у 1899 р. пожертвував земству будівлю з господарськими прибудовами в с. Лідіївка Ананьївського повіту для заснування школи на сто учнів [13, с. 88-89]. Дворянин-жертводавець звернувся до земських зборів із проханням присвоїти навчальному закладу ім'я Ульяни Іванівни Казаринової.

У 1903 р. брати К. і А. Краузе виділили 1 тис. 500 руб. на зведення школи в с. Петрівка [14, с. 31]. А дворянин О. Чарнов передав земству для заснування школи будинок із двором місцем розміром близько 400 кв. саж. в с. Чорний Кут Ананьївського повіту [14, с. 31, 242]. Повітові земські збори вирішили прийняти дар та висловити глибоку вдячність дворянам.

В. Лозовий, розуміючи потребу населення найближчих хуторів у навчальному закладі, придбав садибу, відремонтував всі будівлі та огорожу навколо неї й подарував у 1908 р. Ананьївському земству. Дарунок вражав щедрістю – кам'яна із залізним дахом будівля школи з квартирою для вчителя, кам'яний сарай під очеретяним дахом, кам'яна огорожа заввишки 0,55 саж., загальна площа садибної території 2368 кв. саж. [15, с. 95]. Земські повітові збори, приймаючи пожертвування, ухвалили рішення про встановлення на фасадній стіні будинку пам'ятної дошки з написом «Будівля і садиба пожертвовані Василем Івановичем Лозовим 1 вересня 1909 р.» [15, с. 19]. Зауважимо, що піклувальником школи став Ф. Лозовий, син дворянина-жертводавця.

Нобілітет Херсонської губернії у досліджуваний період жертвував кошти для заснування стипендій. Наприклад, у 1881 р. в Маріїнській жіночій гімназії були започатковані стипендіальні капітали на пожертвування І. Комарницького, який офірував 133 руб., та М. Ерделі, котрий виділив 100 руб. Стипендії призначалися для незаможних здібних учениць та мали носити імена О. Леонтовича та С. Ерделі відповідно [16, с. 129].

Серед піклувальників навчальних закладів у Херсонській губернії в другій половині ХІХ–на початку ХХ ст. було чимало представників шляхетного стану. Діловодна земська документація, зокрема, зберегла такі відомості. Постановою Ананьївських повітових земських зборів за 1866 р. почесною піклувальницею Херсонської жіночої прогімназії на наступні три роки була затверджена дворянка Карнович [17, с. 43]. Піклувальником земської народної школи в с. Святотроїцьке Ананьївського повіту з 1882 р. був гласний І. Левицький [16, с. 17]. З 1891 р., понад двадцять років, піклувальником земської школи в с. Доманівка являвся К. Шишкін [12, с. 96].

Було оголошено подяку земських зборів за сприяння відкриття нових навчальних закладів та вирішено обрати їхніми піклувальниками: баронесу Медем, котра в 1912 р. пожертвувала будинок та 1 дес. землі в с. Веселиново, та А. Корчака-Котовича, який в 1913 р. виділив ½ дес. землі в с. Михайлово-Олександрівка (Тэфтулово) [18, с. 182-183; 19, с. 10].

Багато зусиль приділяв підтримці освітянської галузі в повіті статський радник А. Корбе. Так, Антон Васильович у 1868 р. був обраний почесним піклувальником Ананьївського повітового земського училища, в 1872-1874, 1875-1877, 1878-1880, 1881-1883 рр. опікувався справами чоловічої прогімназії та Маріїнської жіночої гімназії м. Ананьїв [10, с. 123; 20, с. 121]. Наприклад, за його ініціативи з метою збору коштів для незаможних учениць жіночої гімназії в 1881 р. був організований благодійний концерт в м. Ананьїв. Небайдужі дворяни пожертвували 345 руб. 40 коп., а повітовий предводитель дворянства долучив до цієї суми 250 руб., зібраних за розкладкою [16, с. 127-129]. Згаданий аристократ із 1878 р. поширив своє піклування на Ананьївську чоловічу гімназію. При чому, звіти наступних років засвідчують, що благодійник і в 1880-1900-х рр. підтримував цей навчальний заклад [13, с. 16; 16, с. 121-126; 21, с. 16]. У 1904 р. на посаді піклувальника Ананьївської чоловічої гімназії померлого А. Корбе змінив повітовий предводитель дворянства, колезький секретар М. Малаєв [21, с. 16]. У 1907-1909 рр. вирішенням поточних проблем цього закладу в якості піклувальника займався А. Коняхін [22, с. 31]. З 1913 р. почесним піклувальником Ананьївської чоловічої гімназії був обраний гласний П. Казаринов [19, с. 13].

Значну увагу дворяни Херсонської губернії приділяли медико-соціальній підтримці місцевого населення. Це підтверджують виявлені при вивченні матеріалів земських установ дані. У 1868 р. Ананьївське земство висловило вдячність І. Гіжицькому за пожертвувані ним приміщення для лікарні та квартири лікаря в с. Ісаєво [20, с. 65].

Дворянин М. Ерделі в 1880 р. подарував місцевому земству земельну ділянку розміром 1650 кв. саж. з будівлями на ній для влаштування лікарні в с. Мостове. На знак подяки земство

вирішило розмістити в приймальній залі майбутнього лікувального закладу портрет жертводавця, а також виступити з клопотанням про присвоєння лікарні імені Володимира Яковича Ерделі, батька М. Ерделі [16, с. 13; 23, с. 53].

Пожертвування від княгині Є. Гіка, дворян Сомових та С. Ширая в 1899 р. дозволили пришвидшити будівництво лікарні в с. Святотроїцьке Ананьївського повіту [13, с. 3]. Згадані аристократи й в наступні роки не оминали увагою зведення цієї медичної установи. Так, княгиня Є. Гіка в 1903 р. офірувала для Святотроїцької лікарні 3 дес. землі [14, с. 31]. Дворянин П. Казаринов вирішив з 1899 р. пожиттєво жертвувати щороку 500 руб. для започаткування капіталу, на який згодом мав відкритися притулок для хронічних хворих в с. Лідіївка [13, с. 89]. Помітну підтримку надавав шляхетний стан Ананьївському міському притулку для німецьких старців. Наприклад, в 1901 р. особливу вдячність земства за це отримала дворянка Балдескул [24, с. 20].

М. Сомов в 1908 р. надав Ананьївському земству в безкоштовне користування будівлю в с. Ставрово для амбулаторії та квартири лікаря [25, с. 222]. Зазначимо, спадкоємці дворянина підтримали його ініціативу. У 1909 р. земство приступило до будівництва амбулаторії при Ананьївській лікарні. Це стало можливим завдяки капіталу в 5 тис. руб., офірованому гласним К. Краузе в пам'ять покійної дружини [15, с. 31].

Допомога медичним закладам могла виявлятися в різноманітних формах. Так, дворянин С. Гіжицький систематично жертвував Ананьївській лікарні козячу шерсть для виготовлення матраців [23, с. 17]. Земська документація за 1903 р. містить відомості про пожертвування по 125 руб. від П. Казаринова, А. Краузе та Г. Ремміха, на які був придбаний стерилізатор для Ананьївської лікарні [14, с. 31].

Представникам херсонського нобілітету була небайдужою доля лікувальних та соціальних установ губернії, саме тому вони ставали їхніми піклувальниками. Підтвердити це прикладами із земської документації. За даними річних звітів, піклувальником Ананьївської земської лікарні у 1864-1866 рр. був дворянин І. Каневський, якого в 1867 р. змінив С. Гіжицький [26, с. 38]. До речі, у 1868-1870 рр. справами Ананьївської лікарні опікувались одразу два піклувальники – колезький секретар І. Каневський та надвірний радник П. Федоров [20, с. 83].

Пожертвування будівель, грошових коштів для заснування навчальних і лікувальних закладів відбувалося також як остання воля дворянина-жертводавця. Зокрема, в 1895 р. поручик М. Унтілов заповів у розпорядження Ананьївського земства для влаштування школи в с. Каприца (Унтілівка) – 5 тис. руб., в с. Чегодарівка (Греково) – 500 руб. [27, с. 188]. За духовним заповітом колезького реєстратора Г. Любарського від 1900 р. у фонд Ананьївської лікарні надійшло 6 тис. руб. З відсотків цього капіталу утримувались два безкоштовних ліжка для хронічних хворих [24, с. 5-6].

Таким чином, комплекс документації, який сформувався в результаті діяльності органів земського самоврядування, належить до цінних у джерельному відношенні різновидів діловодних матеріалів. Вивчення земської документації підтвердило, що представники дворянських родів Херсонської губернії зробили вагомий внесок у розвиток освітніх та медико-соціальних закладів регіону. Піклувальниками обиралися представники різних соціальних верств, проте проведений аналіз засвідчує, що значну роль у піклувальній підтримці шкіл, училищ, лікарень та притулків відіграла саме дворянська спільнота відповідного повіту Херсонської губернії. Крім того, можна констатувати, що у складі повітових структурних підрозділів Херсонського губернського земства переважали представники шляхетного стану. Займаючи керівні позиції у земських установах Херсонської губернії, нобілітет краю приділяв чималу увагу вирішенню місцевих освітніх та соціальних проблем. До перспектив подальших наукових розвідок у цьому напрямку належить порівняльний аналіз форм благодійної діяльності нобілітету південноукраїнських губерній крізь призму діловодної документації відповідних земських установ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Харисова А.Р. Журналы земских собраний Пермской губернии: к вопросу о происхождении исторического источника / А.Р. Харисова // Вестник Пермского университета. Серия: История. – 2015. – Вып. 3 (30). – С. 42-51.
2. Угрюмова М.В. Журналы губернских и уездных земских собраний – ежегодные сборники документов в деятельности земских органов власти / М.В. Угрюмова // Вопросы экономики и права. – 2013. – №12. – С. 15-18.
3. Угрюмова М.В. Организация и деятельность земских архивов в России / М.В. Угрюмова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2015. – №2 (155). – С. 9-15.
4. Макієнко О.А. Протокольна документація земських установ в Україні (др. пол. XIX – поч. XX ст.): проблеми джерелознавчого дослідження / О.А. Макієнко // Історичний архів. Наукові

-
- студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 7. – С. 116-124.
5. Николаев Д.А. Основные направления деятельности Нижегородского земства в области народного образования (1864-1890 гг.): идеи и практика / Д.А. Николаев, И.А. Хвостова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2012. – №6 (1). – С. 188-194.
 6. Мустафин Р.Р. Организация и состав уездных земских собраний Нижегородской губернии в 60-80-е гг. XIX в. / Р.Р. Мустафин // Вестник ВВАГС: электронное научное издание. – 2010. – Вып. 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://наука.vvags.ru>.
 7. Мустафин Р.Р. Уездные земские собрания 60-х–80-х гг. XIX в.: организация, состав, особенности местного земского самоуправления / Р.Р. Мустафин // Россия и мир: проблемы взаимодействия и интеграции: материалы I-й межрегиональной научной конференции. – Нижний Новгород, 2009. – С. 133-143.
 8. Галкин П.В. Протесты губернаторов на постановления земских учреждений (по материалам Московского губернского по земским и городским делам присутствия) / П.В. Галкин // Вестник Московского государственного областного университета: Электронный журнал. – 2012. – №4. – С. 20-27 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/>.
 9. Шмыкова М.Л. Уездные земства и их участие в развитии почтовой связи на территории Удмуртии / М.Л. Шмыкова // Вестник Удмуртского университета. Серия: История и филология. – 2012. – Вып. 1. – С. 41-48.
 10. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1875 года. С приложениями. – Ананьев: Типография Л. Плудермахера, 1876. – 393 с.
 11. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1891 года. – Ананьев: Типография Г.Ф. Юновского, 1892. – 362 с.
 12. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1911 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография А.А. Коняхина, 1911. – 318 с.
 13. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1899 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография Е.Н. Макаревича и А.А. Коняхина, 1899. – 352 с.
 14. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1903 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография Е. Н. Макаревича и А. А. Коняхина, 1903. – 426 с.
 15. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1909 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография А.А. Коняхина, 1909. – 459 с.
 16. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1882 года. С приложениями. – Ананьев: Типография С.Я. Ляховецкого, 1883. – 540 с.
 17. Постановления Ананьевского уездного земского собрания (1-19 сентября 1866 года). – Одесса: Типография Х. Алексомати, 1867. – 83 с.
 18. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1912 года. С приложениями докладов и отчетов управы. – Ананьев: Типография А.А. Коняхина, 1912. – 276 с.
 19. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1913 года. С приложениями докладов и отчетов управы. – Ананьев: Типография А.А. Коняхина, 1913. – 280 с.
 20. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1868 года. С приложениями. – Херсон: Типография Херсонского губернского правления, 1869. – 208 с.
 21. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1904 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография Е.Н. Макаревича и А. А. Коняхина, 1904. – 441 с.
 22. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1907 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография Е.Н. Макаревича и А.А. Коняхина, 1907. – 286 с.
 23. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1884 года. – Ананьев: Типография С. Я. Ляховецкого, 1885. – 579 с.
 24. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1901 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография Е.Н. Макаревича и А.А. Коняхина, 1901. – 338 с.

25. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1908 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография Е.Н. Макаревича и А.А. Коняхина, 1908. – 434 с.
26. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1867 года. С приложениями. – Херсон: Типография Херсонского губернского правления, 1868. – 178 с.
27. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1895 года. – Ананьев: Типография Г.Ф. Юновского, 1896. – 211 с.

Goncharova N.A. Participation of the Kherson Province Nobility in the Charity Acts

The article thoroughly analyzes Kherson province office materials, highlights forms and directions of provincial nobility charitable activities, defines nobility contribution to the local educational, health and social institutions and their role in facilitating functioning of the regional rural institutions. Nobility of the land held leadership positions in rural institutions of Kherson province and paid considerable attention to solving of local problems. The author proves the thesis on the availability of considerable amount of information about the Kherson nobility activities in the charity sphere.

Keywords: rural meeting, Kherson Province, Ananyevsky County, nobility, donations, trustee.

Гончарова Н.А. Участие благородного сословия в деле благотворительности в Херсонской губернии

На основании системного анализа материалов земского делопроизводства освещаются формы и направления благотворительной деятельности благородного сословия Херсонской губернии, выясняется вклад дворян в поддержку местных учебных, медицинских и социальных учреждений, определяется их роль в содействии функционированию земских учреждений региона. Занимая руководящие позиции в земских учреждениях Херсонской губернии, дворянство края уделяло существенное внимание решению местных проблем. Доказывается тезис о наличии большого количества сведений о деятельности херсонского дворянства в сфере благотворительности.

Ключевые слова: земское собрание, Херсонская губерния, Ананьевский уезд, дворяне, пожертвование, попечитель.

Статтю подано до редколегії 4.02.2017 р.

УДК 94(438) «18/19»

Н. Ю. Громакова

ВПЛИВ ЕМІГРАЦІЇ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОСЕРЕДКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ УПРОДОВЖ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано специфіку структурно-організаційного оформлення польських емігрантських осередків упродовж ХІХ – початку ХХ ст., визначено їх роль у розгортанні громадської діяльності на теренах колишньої Речі Посполитої. Автор дійшов висновку, що еволюція діяльності польських емігрантських громад, спричинена відмовою від змовницької тактики у другій половині ХІХ ст. і засвоєнням нових європейських ідейно-політичних концепцій, характеризувалася виробленням нових стратегій національної консолідації і демократизацією руху в цілому.

Ключові слова: «Велика еміграція», «польське питання», громадсько-політичний рух, структурно-організаційне оформлення руху, національна свідомість, національне буття.

Специфічною рисою польського національно-визвольного руху ХІХ – початку ХХ ст. став пошук його учасниками зовнішньополітичних союзників. Від самих поділів Речі Посполитої поляки намагалися заручитися міжнародною підтримкою для боротьби проти загарбників. Це зумовило перетворення «польського питання» на важливу складову європейської політики наполеонівської доби. Водночас, слід зауважити, що вирішення долі поляків великою мірою залежало від геополітичних інтересів провідних європейських країн, про що свідчать особливості створення Герцогства Варшавського, а згодом Королівства Польського.

Рішення Віденського конгресу 1815 р. стосовно передачі польських земель під владу Росії, Австрії і Пруссії започаткувало перетворення «польського питання» на внутрішньополітичну проблему відповідних держав. Проте активна боротьба поляків, кульмінацією якої стали Листопадове 1830-1831 рр. і Січневе 1863-1864 рр. повстання, громадсько-політична активність емігрантських кіл раз по раз висували польську проблематику на порядок денний європейської суспільної думки. Як слушно зауважував А. Валіцький, у Польщі